

Martin de Haan en Rokus Hofstede

Hofhaan: zes columns

Martin de Haan en Rokus Hofstede vertalen uit het Frans, zowel samen als apart. Martin de Haan (1966) vertaalde werk van o.a. Denis Diderot, Michel Houellebecq, Milan Kundera en Marcel Proust. In 2013 werd hem de Letterenfonds Vertaalprijs toegekend. Rokus Hofstede (1959) vertaalde o.a. Pierre Bourdieu, Pierre Michon, Georges Perec en Marcel Proust. In 2005 ontving hij de Elly Jafféprijs. Deze zes columns: Objectiviteit, Het vertaalprobleem en Vertaalmoetheid van Martin de Haan en Meschonnic 1, 2 en 3 van Rokus Hofstede, zijn afkomstig van hun [website](#).

Hofhaan: zes columns

Objectiviteit, door Martin de Haan

(Tirade 16, geplaatst op 13/07/2009)

Toen ik net met literair vertalen begon, laten we zeggen de eerste vijf jaar (1996-2001), dacht ik dat een vertaling beter werd naarmate je er vaker doorheen ging. Van al mijn vertalingen uit die tijd (de eerste twee Kundera's, de eerste twee Houellebecqs, *Adolphe* van Benjamin Constant) staan nog altijd tussen de vijf en de tien achtereenvolgende versies op mijn harde schijf. Wie wat bewaart, heeft wat.

Tegenwoordig werk ik zoals de meeste literair vertalers waarschijnlijk doen: ik maak eerst een snelle kladversie om een Nederlandse basistekst te hebben, daarna werk ik de hele tekst uiterst geconcentreerd door, zin voor zin, waarbij de ijzeren wet geldt dat ik pas naar de volgende zin mag als alle problemen zijn opgelost. En ten slotte volgt er nog een relatief snelle laatste lezing ter controle, met name om de onvermijdelijke storende herhalingen en ongewenste klankeffecten weg te werken.

Dat lijkt misschien een weinig flexibele werkwijze, maar ik weet uit ervaring dat die me heel veel tijd bespaart. Als je telkens opnieuw door de hele tekst heen moet om hangende problemen (misschien) op te lossen, moet je elke keer ook alle zinnen lezen die al wel goed zijn – met bovendien het gevaar op *Verschlimbesserungen*, in een opwelling aangebrachte verbeteringen die in feite verslechtingen zijn. Hoewel ik eerlijk gezegd niet erg vatbaar ben voor dat soort opwellingen: ik meen altijd heel objectief te weten wanneer een zin af is – wat natuurlijk niet wil zeggen dat ik later niet van mening kan veranderen, of dat andere mensen me niet op bepaalde mankementen kunnen wijzen.

Uit de mond van iemand die graag benadrukt dat literair vertalen een kwestie van keuzes maken is en dat er altijd meerdere vertalingen mogelijk zijn, kan dat woord verbazing wekken. Niettemin is het voor mij het enige woord dat in deze context van toepassing is. Niet omdat ik heimelijk toch geloof in de mogelijkheid van een een-op-eenverhouding tussen brontekst en vertaling, maar omdat ik al vertalend altijd het idee heb dat de oplossing ergens op me ligt te wachten, ergens buiten mij. Niet in de brontekst, want die spreekt geen Nederlands, maar in de vertaling zelf, die me eerst influistert dat ik er nog niet ben, en uiteindelijk dat ik er ben: van alle mogelijke keuzes

heb ik de beste gevonden, met uitsluiting van alle andere (en met veronachtzaming van eventuele nog betere keuzes waaraan ik niet heb gedacht).

Ik weet het, als je het goed analyseert is het onzin. Een vertaling die zichzelf als een baron van Münchhausen uit het moeras van de taal omhoog trekt, dat klinkt niet bijzonder geloofwaardig. Maar wat objectief gezien subjectief is, is subjectief gezien objectief: elke vertaler maakt andere keuzes, en toch denkt elke vertaler de beste keuze te maken.

Nou ja, sommige vertalers dan toch. En als je al die ‘beste vertalingen’ van dezelfde tekst naast elkaar legt en laat beoordelen door de vertalers zelf, vallen er alsnog heel veel af. Dat heet intersubjectiviteit, en het is geen waarheidsgarantie.

Het vertaalprobleem, door Martin de Haan (Tirade 22, geplaatst op 22/07/2009)

In een blog over vertalen mag een concreet vertaalprobleem niet ontbreken, bij wijze van blik in de keuken. Zoals gezegd werk ik momenteel aan de essaybundel *Une rencontre* van Milan Kundera, en het ligt dus voor de hand om daar een voorbeeld aan te ontleen: een willekeurig vertaalprobleem van het hardnekkige soort, waar je zittend, lopend, douchend, slapend en etend urenlang over nadenkt voordat je in de buurt komt van een oplossing – die soms verrassend dicht bij het beginpunt kan liggen, maar soms ook helemaal niet.

Eerst de tekst maar even in het Frans: *‘Je la connaissais depuis longtemps. Elle était intelligente, pleine d’esprit, elle savait parfaitement maîtriser ses émotions et était toujours habillée si impeccablement que sa robe, tout comme son comportement, ne permettait pas d’entrevoir la moindre parcelle de sa nudité. Et voilà que, tout d’un coup, la peur, tel un grand couteau, l’avait ouverte. Elle se trouvait devant moi, béante, comme le tronc scindé d’une génisse suspendu à un croc de boucherie.’*

Dan de context. De geciteerde alinea maakt deel uit van een essay dat Kundera in 1996 wijdde aan de schilder Francis Bacon, of om precies te zijn van een daarin geciteerde korte beschouwing over dezelfde schilder, eveneens van de hand van Kundera, die zijn oude tekstje gebruikt als beginpunt van de

nieuwe, langere tekst. De alinea gaat over een jonge vrouw uit Praag met wie Kundera een afspraak had in een geleend flatje, niet om amoureuze redenen maar om een gemeenschappelijke strategie te bepalen ten aanzien van de politie, die haar over hem heeft uitgehoord. In haar angst is de vrouw haar emoties niet meer de baas, ze moet om de drie minuten naar de wc en de ontmoeting wordt begeleid door het geluid van de vollopende stortbak.

Net als het essay zelf heeft mijn vertaling verschillende fases gekend: een eerste versie verscheen in 2000 in *De Revisor*, een grondig herziene versie verscheen in 2006 als zelfstandig boekje in de reeks *Perlouses* van uitgeverij Voetnoot, en nu ik er in 2009 opnieuw naar kijk verandert er opnieuw vrij veel.

In mijn versie van 2006 luidde de alinea als volgt: ‘Ik kende haar al zo lang. Ze was geestig en intelligent, had haar emoties volledig onder controle en was altijd zo onberispelijk gekleed dat haar jurk net als haar gedrag niet het kleinste stukje naaktheid prijs gaf. En nu, ineens, had de angst, als een groot mes, haar opengesneden. Ik zag haar daar tegenover me, gapend, als de gespleten romp van een vaarskalf aan een slagershaak.’

Het probleem zit in de staart, namelijk in de laatste twee zinnen. En eigenlijk is het een kluster van samenhangende problemen, zoals zo vaak het geval is. Eerst is er de opvallende vijfdeling van de voorlaatste zin, die kan worden gezien als een vorm van expressiviteit of iconiciteit: de vorm lijkt de inhoud te ondersteunen. En daarna is er de laatste zin, een typisch Franse constructie, met het woord ‘béant’ als grootste struikelblok omdat de woordelijke vertaling ‘gapend’ al gauw de ongewenste associatie met slaap oproept.

In mijn oude vertaling ben ik na lang peinen vrij dicht bij de brontekst gebleven. De vijfdeling van de voorlaatste zin is omwille van het effect een vijfdeling gebleven (of beter: opnieuw geworden), ook al klinkt die in het Nederlands onnatuurlijker dan in het Frans. Het lastige ‘béant’ heb ik toch maar vertaald met ‘gapend’, vanuit de gedachte dat de context de associatie met slaap wel zou onderdrukken. Wel heb ik ‘Elle se trouvait devant moi’ omwille van het ritme niet woordelijk vertaald (‘Ze bevond zich voor me, gapend, etc.’) en ook ‘suspendu’ onvertaald gelaten of liever gezegd geïmpliciteerd omdat het anders een onhandige en zelfs dubbelzinnige Nederlandse constructie zou opleveren (‘als de gespleten romp van een vaarskalf hangend aan een slagershaak’).

Maar toen ik de twee zinnen onlangs herlas, was ik er niet meer tevreden over. De vijfdeling leek me te vergezocht (Kundera is trouwens ook een schrijver die doorgaans weinig moet hebben van expressiviteit), ‘gapend’

deed me toch onmiddellijk aan slaap denken (misschien juist wel omdat ik daar bang voor was), en ‘Ik zag haar daar tegenover me’ vond ik omslachtig klinken. Maar wat dan? De vijfdeling kan makkelijk worden omgevormd tot vierdeling (‘Maar nu, ineens, had de angst haar opengesneden, als een groot mes’), maar dan is de zin dubbelzinnig: wat wordt er met de angst vergeleken, het mes of de vrouw? En voor ‘gapend’ is eigenlijk nauwelijks een alternatief (‘wijd open’ doet eerder aan een deur of een raam denken), terwijl ook het begin van de laatste zin lastig blijft (je zou ‘ze zat daar voor me’ of ‘ze stond daar voor me’ willen schrijven, maar de context zegt niets over zitten of staan – misschien lag ze wel).

Na lang douchen besloot ik het over een heel andere boeg te gooien, me te richten op de kern van de metafoor en de elementen daarvan helemaal opnieuw in elkaar te knutselen. Dat leverde vrij snel het volgende op, dat ik waarschijnlijk laat staan: ‘En nu, ineens, had het grote mes van de angst haar opengesneden. Ik keek recht in haar binnenste, als in de gespleten romp van een vaarskalf aan een slagershaak.’

Vrij vertaald? Ja en nee. Ten opzichte van een woordelijke vertaling is het vrij, maar die woordelijke vertaling dekt op haar beurt de brontekst niet en is dus zelf te ver ervan verwijderd (ergo: te vrij). Dat is de paradox: soms moet je je ogenschijnlijk ver van de tekst verwijderen om dichterbij te kunnen komen.

Vertaalmoetheid, door Martin de Haan

(Tirade 25, geplaatst op 27/07/2009)

Laatst ontving ik een e-mail met een paar halve zinnen en verder wat losse letters: per ongeluk verstuurd door een vertaler die met zijn hoofd op het toetsenbord in slaap was gevallen. Want zoals je metaalmoetheid hebt, zo heb je ook vertaalmoetheid. Geen enkele professionele vertaler ontkomt eraan: na weken, maanden of jaren keihard werken begint elke vertaler, hoe stevig of soepel ook, onvermijdelijk scheurtjes te vertonen.

Osip Mandelstam beschrijft het verschijnsel in een brief aan de Sovjetrussische schrijversbond uit 1929: *‘Als hij niet tegen zichzelf wordt beschermd, slijt een goede vertaler snel. Vertalen is in de strikte zin van het woord een ongezond beroep. Professionele vertalers, die vanwege hun hongerloon gedwongen worden teksten te vervaardigen als blini’s, boek na boek, jaar in jaar uit, kennen rust noch duur en vallen aan zenuwziekte ten*

prooi. Ze lopen een verhoogd risico op afasie, verzwakking van het spraakcentrum, taalvernietiging, acute neurasthenie. Preventie van arbeidsongeschiktheid is geboden. De beroepsziekte moet worden bestudeerd en voorkomen.' (Vertaald uit het Frans door Rokus Hofstede, bron: *Vertaalpleidooi*)

Heel grappig natuurlijk, die afasie en die neurasthenie. Zo grappig zelfs, dat je de primaire boodschap van het citaat op slag niet meer serieus neemt. En toch heeft Mandelstam gelijk met zijn waarschuwing, waar overigens nog een heel scala van *lichamelijke* klachten aan moet worden toegevoegd: muisarm, rugproblemen, verhoogd cholesterol- en triglyceridegehalte, hoofdpijn enzovoort. De typische klachten van een zittend bestaan, kortom, maar in een verhevigde vorm: vertalers maken geen praatje met de koffiejuffrouw, lopen niet naar het kopieerapparaat of het magazijn, lunchen niet in de stad, hebben geen werkafspraken waar ze zich naartoe moeten haasten, maar zitten de hele tijd eenzaam achter hun beeldscherm, niet zelden tien uur per dag.

Toch is het in de bijna vijftien jaar dat ik nu vertaal bijna nooit voorgekomen dat ik met tegenzin aan het werk ging. Dat is het gekke van dit beroep: je kunt er amper van rondkomen, krijgt er weinig waardering voor, verpest je lichaam en je sociale leven ermee, en toch geeft het voldoening. Ik kan dat voor mezelf eigenlijk alleen verklaren aan de hand van het objectiveringsproces dat ik een vorige keer heb beschreven. Vinden wat de hele tijd op je lag te wachten, dat blijft een magische ervaring waar je (ik tenminste) nooit genoeg van krijgt. En als het resultaat dan uiteindelijk in gedrukte vorm voor je ligt, komt de tekst je zo vertrouwd voor dat je niet alleen het gezwoeg en de vertaalproblemen bent vergeten, maar ook de oorspronkelijke tekst zelf. Missie volbracht.

Meschonnic (1), door Rokus Hofstede

(Tirade 28, geplaatst op 01/08/2009)

Een meetkundige en een vertaler botsten tegen elkaar op. 'Ik heb groot nieuws', zei de vertaler, 'ik heb net mijn Horatius gepubliceerd.' – 'Wat!' zei de meetkundige, 'die is er toch al tweeduizend jaar.' – U begrijpt het verkeerd,' hernam de ander, 'het gaat om een vertaling van die oude schrijver, door mij zojuist in de openbaarheid gebracht; al twintig jaar maak ik

vertalingen.’ – Ach mijnheer!’ reageerde de meetkundige, ‘U denkt al twintig jaar niet zelf? U praat voor anderen en zij denken voor u?’

Deze passage uit de honderdachtentwintigste *Perzische brief* van Montesquieu (ik citeer uit de vertaling van Jeanne Holierhoek) wordt door Henri Meschonnic de perfecte samenvatting genoemd van hoe in brede kring tegen vertalen wordt aangekeken. Vertalers laten schrijvers het denkwerk doen; ze zijn louter spreekbuis; ze hebben hooguit een ambachtelijke taak, namelijk om te doen vergeten dat de schrijvers in kwestie oorspronkelijk schreven in een andere taal; ze horen onzichtbaar te zijn – enzovoort, enzovoort.

Henri Meschonnic (1932-2009) was een rabiaat bestrijder van dergelijke door het gezond verstand ingegeven, tot gemeengoed geworden ideeën. Daarom ook is hij een prikkelend auteur voor wie worstelt met de vraag wat goed vertalen is. Aan Meschonnic (uit wiens omvangrijke werk voor zover ik weet nog niets in het Nederlands is vertaald – zie voor een eerste oriëntatie de site van Editions Verdier) moest ik denken bij het lezen van het interview met Ina Rilke, door Jeroen van Kan, in Tirades vertalersnummer.

Sprekend over de overeenkomsten tussen Hermans en Couperus, zegt Rilke: *‘Ze schrijven beiden zonder veel overweging, zonder te schaven. Je voelt die snelheid erin. Door die snelheid ontstaat een soort kracht, een energie, en die sleept de lezer mee. (...) Het is heel moeilijk om diezelfde gehaastheid en ademloosheid over te brengen in de vertaling. Omdat ik dat zo belangrijk vind, vind ik ook dat je je als vertaler soms wel wat vrijheden mag permitteren, dat je soms een adjectief mag wegstrepen, zinnen samen mag voegen of anders opbreken als het goed is voor het ritme. Ritme is zo belangrijk.’*

Ritme is zo belangrijk. Die uitspraak lag de auteur van *Critique du rythme* (1982), *Poétique du traduire* (1999) en *Éthique et politique du traduire* (2007) in de mond bestorven. Niet de weergave van wat een tekst zegt maar de weergave van wat hij *doet* zou in vertaling moeten worden nagestreefd. Uiteraard is die optimale vertaling, waarin vorm en inhoud gelijkelijk tot hun recht komen, niet altijd voorhanden; het echte probleem is volgens Meschonnic dat veel vertalers het probleem niet eens zien.

In Meschonnic's visie zitten we vast in een eenzijdige impliciete theorie van taal als communicatiemedium, als drager van een boodschap. Traditionele tegenstellingen als die tussen vorm en inhoud of tussen betekenaar en betekenis moeten volgens hem op de schop, ze vernauwen onze blik tot het woord- en zinsniveau en beletten ons literaire teksten te zien

als beweeglijke, ononderbroken gehelen, gedragen door het ritme. ‘Ritme’ vat Meschonnic daarbij veel ruimer op dan als afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen. Zijn tekstuele ‘panritmiek’, die teruggaat op het belang van de ritmische accenten, de *te’amim*, in Bijbelteksten, omvat prosodie, klankeffecten, tempoverschuivingen, accentueringen binnen de zin, herhalings-effecten, kortom alles wat relevant is voor de ‘oraliteit’, de toon, de adem, de poëzie van een literaire tekst.

En hier komt de ‘subjectivering van de taal’ om de hoek kijken waarover ik het in een eerdere bijdrage had. Die subjectivering heeft voor Meschonnic niets met een psychologie van het subject te maken maar is door en door talig; hij doelt ermee op de historiciteit van elke (ver)taalhandeling, op het ‘historische subject’ dat in en door de literaire tekst gestalte krijgt. Subjectivering van de taal begint daar waar nieuwe vormen van spreken worden uitgevonden, afwijkingen van het geijkte, natuurlijke taalgebruik toegelaten. Daarom ook heeft Meschonnic zo’n voorliefde voor hervertalingen, die bij uitstek geschikt zijn om die historische bepaaldheid van de taal voor het voetlicht te brengen. Hervertalingen vormen een onbegrensd terrein voor concrete taalexperimenten; ze liggen aan de basis van Meschonnic’s visie op vertalen als ‘experimentele poëtica’.

Montesquieu’s eerdergenoemde meetkundige heeft voor de vertaler tegen wie hij is opgebotst nog een vileine metafoer in petto: *‘Als u blijft vertalen, zult uzelf nooit vertaald worden. Vertalingen zijn als de koperen munten die wel dezelfde waarde hebben als een gouden muntstuk en door het volk zelfs veelvuldiger worden gebruikt, maar die toch lichtgewichten blijven van gering allooi.’* Meschonnic zou zich niet van zijn stuk laten brengen en de meetkundige voorhouden dat vertalingen, als *original second*, in potentie van even duurzaam allooi zijn als originelen. En al zou hij dadelijk erkennen dat verreweg de meeste vertalingen niet ‘geschreven’ zijn, dat zou volgens hem nog geen reden zijn om tussen schrijven en vertalen een radicale tegenstelling te zien.

Meschonnic (2), door Rokus Hofstede (Tirade 30, geplaatst op 03/08/2009)

Henri Meschonnic, zo bleek uit het voorgaande, was een man met een missie. Hij trok met grote felheid ten strijde tegen ingeburgerde opvattingen over taal en vertaling en schroomde niet daarbij het gros van de bestaande

theorieën dienaangaande naar de schroothoop te verwijzen. Meschonnic, die zichzelf in *Éthique et politique du traduire* met een tegen molens vechtende Don Quichot vergelijkt, wilde niets meer of minder dan de Griekse ‘traditie van het teken’ vervangen door de Hebreeuwse ‘traditie van het ritme’. Zijn werk is diepzinnig en radicaal – maar ‘radicaal’ en ‘ridicuul’ liggen soms niet ver uiteen. Cioran schreef al dat diepzinnigheid voorbehouden is aan wie er niet voor terugschrikt zich belachelijk te maken.

Meschonnic was bij leven hoogleraar taalkunde aan de universiteit van Vincennes-Paris 8 en gold lang als een einzelgänger in de Franse academische wereld. Behalve auteur van een omvangrijk taaltheoretisch oeuvre was hij een uiterst productief dichter en vertaler. Hij legde zich vooral toe op het hervertalen van Bijbelteksten uit het Hebreeuws, vanuit de overtuiging dat die teksten nooit deugdelijk in het Frans zijn omgezet (terwijl de Duitsers de lutherse Bijbel hebben en de Engelsen de *King James Version*).

Laat ik een klein voorbeeld geven van Meschonnic's aanpak. In 1970 publiceerde hij vijf oudtestamentische Bijbelboeken, vertaald uit het Hebreeuws in het Frans, *Les Cinq Rouleaux* [De vijf Schriftrollen]. Prediker 7:1 is een spreekwoord, waarvan de strekking luidt: ‘Een goede naam is goud waard’. Het origineel bevat een klankspel: *tov sjem / misjemen tov* (letterlijk: goede naam / beter dan geurige olie goed). Het woord *sjem* (naam) keert terug in *sjemen* (geurige olie), een procédé dat in de retoriek paronomasia heet. Meschonnic citeert een tiental Franse vertalingen en concludeert dat ze geen van alle werk maken van het retorische spel. Zijn eigen vertaling: ‘Plus précieux un nom / qu’un onguent précieux.’

Hoe brengen Nederlandse Bijbelvertalers het ervan af? ‘Beter is een goede naam, dan goede olie’ (Statenvertaling); ‘Een goede naam is beter dan goed parfum’ (Willibrord); ‘Je kunt beter een goede naam hebben dan er alleen maar goed uitzien’ (GNB); ‘Beter een goede naam dan een kostbare geur’ (NBV). Iets van het klankspel is in die laatste vertaling misschien gered in de allitererende ‘g’, maar ontegenzeggelijk wordt in alle geciteerde Nederlandstalige versies hoofdzakelijk op betekenisniveau vertaald (Is er een Nederlandse vertaling van de spreuk denkbaar waarin de lekkere geur behouden blijft zonder dat het klankspel teloor gaat? Ik heb even gezocht naar iets met ‘faam’ en ‘parfum’, maar veel leverde dat niet op. Iemand een beter idee?).

Toegegeven, met dit voorbeeld ga ik voorbij aan het al eerder genoemde, voor Meschonnic doorslaggevende punt van de ritmische accenten in het Hebreeuws, de *te’amim*. Die kwestie is vanuit zowel

historisch als taalkundig oogpunt van een extreme, voor mij niet te behappen complexiteit. Maar uit het voorbeeld blijkt ten overvloede dat ‘ritme’ voor Meschonnic een breder begrip is dan wat er meestal onder wordt verstaan; in navolging van de 19e-eeuwse taalfilosoof Wilhelm von Humboldt spreekt hij vaak ook van ‘energie’. Daaronder valt in zijn ogen vrijwel alles wat we doorgaans rangschikken onder de ‘vormeffecten’, alle structurele eigenschappen van een tekst die bepalend zijn voor tempo, toon, modulatie enzovoort.

Het lijkt erop dat de naam en faam van Meschonnic buiten Frankrijk nog nauwelijks is doorgedrongen, al bestaat er wel een Engelstalig, aan hem gewijd blog, met onder meer een nuttige algemene inleiding op zijn werk. Misschien kan, nu Meschonnic dood is, de receptie van dat werk buiten Frankrijk echt beginnen. Want de spreuk uit Prediker gaat verder: ‘Beter een goede naam dan een kostbare geur, de dag waarop je sterft is beter dan de dag waarop je wordt geboren.’

Meschonnic (3, slot), door Rokus Hofstede (Tirade 32, geplaatst op 06/08/2009)

Meschonnic's keuze voor het vertalen van Bijbelteksten was geen toevallige. Voor Bijbelteksten gaat het hedendaagse onderscheid tussen proza en poëzie maar in beperkte mate op, en dat komt Meschonnic goed uit, want in zijn opvattingen over de poëtica van het vertalen is dat onderscheid irrelevant.

Bovendien is de westerse beschaving volgens Meschonnic de enige waarvan de fundamentele teksten vertalingen zijn, uit het Hebreeuws voor het Oude Testament, uit het Grieks voor het Nieuwe Testament en voor wetenschap en filosofie. In zekere zin, claimt Meschonnic, is Europa uit en door vertalingen ontstaan. Het (her)vertalen van zulke fundamentele teksten is dan ook een toetssteen voor de in die beschaving gangbare ideeën over vertalen.

Daarbij is het opmerkelijk dat de geschiedenis van westerse vertalingen wordt beheerst door wat hij *effacements* noemt, de neiging om bij de overgang van een tekst uit de ene taal in de andere het vertrekpunt uit te wissen, anders gezegd: om de ‘leesbaarheid’, ‘soepelheid’ of ‘vlotheid’ van een vertaling als haar belangrijkste kwaliteit te zien. In die houding ziet Meschonnic een logica van de ‘annexatie’. Daar stelt hij een logica van de ‘decentrerings’ tegenover, die het anders-zijn van het origineel niet uitwist om

zich te beperken tot het ‘geraamte van de betekenis’, maar tracht de vormkracht van dat origineel maximaal voelbaar te maken.

Hoe er wordt vertaald brengt dus impliciete opvattingen aan het licht over gelijkheid en verschil, identiteit en alteriteit. Vertalen is geen neutrale, zuiver ambachtelijke activiteit, maar heeft een ‘ethische’ en ‘politieke’ kant. Als voorbeeld noemt Meschonnic in *Éthique et politique du traduire* het contrast tussen Augustinus en Hiëronymus: terwijl Augustinus uitging van de onmogelijkheid van het vertalen en gefocust was op de taal van aankomst, zocht Hiëronymus naar een *hebraica veritas*, oftewel wat tegenwoordig een brontaalgerichte benadering zou worden genoemd. Ook Meschonnic zou trouwens ontegenzeggelijk worden gerekend tot de *sourciers*, de brontaalgerichte vertalers – al wijst hij dat etiket zelf resoluut af, want ook het onderscheid tussen *sourciers* en *ciblistes* moet volgens hem naar de prullenmand worden verwezen.

En dat is een van de punten waarop ik geneigd ben hem gelijk te geven. Tussen ‘brontekstgetrouwheid’ en ‘doeltaalgerichtheid’ bestaat per definitie een spanningsrelatie; niets verplicht mij om een eenzijdige ‘vertaalstrategie’ te volgen waarin ik tussen een van beide moet kiezen. Met Meschonnic’s ideeën over vormkracht en het belang van het ritme voel ik me gesterkt in mijn pogingen om de spanning tussen brontaal en doeltaal niet te snel te laten vervloeien, niet te snel te berusten in een heldere maar vlakke weergave van betekenissen. Meschonnic’s werk levert met andere woorden een theoretische onderbouwing voor het streven om ‘op het scherp van de snede’ te vertalen: *‘Een grootse vertaling is een contradictie [...] die niet in de ene of andere richting wordt opgelost, maar waarin je pal staat tussen de twee termen van de dualiteit van het teken: tussen taal van aankomst en taal van herkomst, tussen vorm en betekenis, tussen schoonheid en nauwkeurigheid.’*

De Heilige Hiëronymus, vertaler van de Vulgaat, is ons lichtende voorbeeld, schreef Jeanne Holierhoek onlangs, in navolging van Valery Larbaud die hem tot patroonheilige van de vertalers uitriep. Maar Hiëronymus was het tegendeel van een onzichtbare vertaler. En zie: zijn Vulgaat heeft de eeuwen getrotseerd.